

„Nehéz ezt megmagyarázni idegennek”*

Az *Iskola a határon* szlovák fordításáról

KRISZTIÁN BENYOVSZKY

821.511.141-31=162.4

„IT IS DIFFICULT TO EXPLAIN IN TO A FOREIGNER.”

82.09:81`255.4

ON THE SLOVAK TRANSLATION OF THE SCHOOL ON THE BORDER

Translation Critics. Translation as Interpretation. Vulgarism. Slang and Scientific Style of Literal Texts.

Egy fordításelemzésnek számomra az a tényleges hozadéka, ha a nyelvek különbségeiből adódó szemantikai és stilisztikai eltolódások vizsgálatán túl (vagy a helyett) elárul, azaz feltár vagy erősebben megvilágít valamit az eredeti szöveg poétikai sajátosságaiból. Ha egy idegen nézőpontból nyit horizontot az ismerősnek tartott szöveg nyelviségére, s ily módon járul hozzá annak jobb megértéséhez.

Ez történt Ottlik Géza *Iskola a határon* című regényének¹ sokadszori újraolvasása alkalmával, amikor egy olvasószemináriumra való készüléskor nemcsak a szerző műveivel foglalkozó újabb szakirodalomnak néztem utána, hanem a regény szlovák fordítását (Karol Wlachovský) is szemügyre vettem. Párhuzamosan olvastam tehát az eredetit és a fordítást, s felfigyeltem néhány olyan érdekes mozzanatra, amelyek mind az Ottlik-értés, mind pedig a fordítás és a kétnyelvűség kapcsolata szempontjából jelentőséggel bír. A *kétnyelvűséget* tágabban fogom értelmezni a továbbiakban, s nem csupán két nemzeti nyelv együttélését és bizonyos fokú kölcsönhatását értem alatta, hanem két alternatív nyelvváltozat, két eltérő stílusregiszter, funkcionális stílus vagy két egyéni nyelv (idiolektus) kapcsolatát is. Ebbe természetesen beletartozik a fordító nyelve és a sajátom közti interakció is: minden fordításkritika esetében két forrásnyelv és két célnyelv találkozásáról van szó. Ahhoz, hogy kiderüljön, miért döntöttem e fogalom jelentéskörének ilyen irányú kitágítása mellett, el kell mondanom, mit tanultam a szlovák fordításból, annak sikerült vagy (véleményem szerint) kevésbé sikerült megoldásaiból.

Karol Wlachovský fordításának² vizsgálata közelebb vitt az *Iskola a határon* nyelvfelfogásának és stilisztikai rétegezettségének a megértéséhez. A vulgarizmusok és az idegen nyelvi elemek fordítása olyan jelenségekre vetett fényt, melyek kulcsfontosságúak a regény világának s mindenekelőtt a szereplők magatartása okainak és

*E tanulmány előadásként hangzott el 2006. november 30-án Nyitrán, a Konstantin Egyetem Közép-európai Tanulmányok Kara által szervezett, *A Felvidék szerepe a tudományosságban II.* elnevezésű konferencián a *Fordítás és kétnyelvűség* irodalmi szekcióban.

nyelvi megnyilatkozásaik természetének megértését illetően. Ráébresztett arra, hogy személyiségük alakulása egyéni nyelvhasználatuk változásán is lemérhető. Természetesen ezeket a dolgokat valamilyen módon *tudtam* már korábban is, de csak az eredeti és a fordítás között cikázó lassú olvasás tárta fel előttem igazán, hogy a növendékek a kezdeti értetlenség és idegenség után milyen hamar elsajátították az *iskola* sajátos *nyelvét*, megtanulták érzékelni a kifejezésbeli nüánszokat, egy-egy szó súlyát, s nagyon érzékenyen reagáltak egymás nyelvére is (hangkölcsonzés, utánzás, korrekció). Ugyancsak a fordítás elemzése közben figyeltem fel arra, hogy nem csupán a növendékek, hanem a tisztek és a tanárok megformálásában is milyen fontos szerepet szánt Ottlik egyéni beszédmódjuk jellemzésének. S végezetül arra, hogy mennyi a fordításnak minősülő helyzet és aktus a regényben. Összefoglalva tehát megbizonyosodhattam arról, hogy az *Iskola a határon* az önállósodó, a maga helyét kereső személyiség fejlődésrajzával és a hatalmi viszonyok bemutatásával együtt különböző nyelvek, nyelvváltozatok és stílusok interakcióját is színre viszi. Lássuk, melyek ezek közül (s ily módon a fordítás szempontjából is) a legfontosabbak!

Három alapvető nyelvi oppozíciót emelnék ki: 1. civilek és a katonaiskola növendékeinek nyelve; 2. a tisztek és a növendékek nyelve; 3. az újoncok és a felsőévesek nyelve. Ezekben belül aztán elkülöníthetők az egyes személyek (szereplők) egyéni nyelvei. Megfigyelhető, hogy ezek az alternatív nyelvek „tudnak egymásról” és hatnak is egymásra. Önálló alakulatot képeznek, ugyanakkor van átjárás közöttük. Több példát is találunk szó- és hangkölcsonzésre, pillanatnyi vagy tartós stilisztikai átszivárgásokra. A nyelvhasználók (főleg Bébé és Medve Gábor) reflektálnak is az egyes nyelvek sajátosságaira, bizonyos szavak, fordulatok és mondatok szemantikai, stilisztikai és pragmatikai jellemzőire. Példaként elég utalni a regény nyitó fejezetére, arra a Bébé és Szeredy közötti beszélgetésre, amely az iskola nyelvén zajlik, az elhangzó mondatokat és szavakat ezért Bébé kénytelen folyamatosan lefordítani a civilek (s hozzátéhetjük – a művet először olvasók) nyelvére. Ekkor hangzik el az a mondat is, melyet előadásom címéül választottam: „Nehéz ezt megmagyarázni idegennek.” Vagy gondolhatunk Bébé reflexióira, melyeket Medve kéziratát olvasva fogalmaz meg: „Ezenfeül azonban még azzal is *megkülönböztettük magunkat*, az az *megkülönböztettek* bennünket a *pongyola* és *laza civil világtól*, hogy itt lehetőleg más neve volt sokszor a legközönségesebb tárgyakra is, mesterkéltségek és félrevezető neve. Nemezszer megtörtént, hogy odahaza szabadságon a szüleink nem értették a beszédünket, és kénytelenek voltunk a kérdésünket vagy feleletünket *vissza fordítani a polgári nyelvre*” (83. p.; kiemelések tőlem – B. K.). Az idézet is bizonyítja, hogy az egyes nyelvek distinktív jegyei a közösségi hovatartozás, a baráti összetart(oz)ás és az önmeghatározás számára is fontosak, ezért meglétük vagy hiányuk egyaránt jelzés értékű. Olykor egy-egy szó alkalmazása vagy éppen elhagyása, illetve a megnyilatkozások stilisztikai nüánszai is döntőek lehetnek.

Az elmondottakból következik, hogy a fordító feladatai közé tartozik visszaadni a regény világának nyelvi differenciáltságát és a stílusbeli váltásokat és kereszteződéseket. Térjünk most már rá a konkrét példák elemzésére!

A vulgárizmusok fordítása

Az iskola növendékeinek nyelvhasználatában nagy számban fordulnak elő különböző vulgáris, trágár kifejezések. Stilisztikai szempontból ezeket a fordulatokat az

ethosz hiányaként értelmezhetjük. A beszédben általában az elkeseredettség, a felindultság, a harag, a gyűlölet, a sértettség és a sérteni akarás szándéka indokolja használatukat, azaz a beszélő bizonyos fokú érzelmi felindultságáról tanúskodnak. Az *Iskola a határon* szereplőinek a nyelvében azonban egy-egy káromkodás olyan többletjelentésekkel (konnotációkkal) is kiegészül, melyek értelmezését egy sajátos „iskolai kód” szabályozza. Ezért lehetséges az, hogy e kifejezések stilisztikumát másként érzékelik, mint a kívülről, tehát a civilek. Ami az utóbbiak szemében durva és nyers affektus, az számukra egy jóval mérsékeltebben expresszív közlés. Pl. „A vaskos közhasználatú szó azonban jobban éreztette haragja komolyságát. Annyit jelentett: – Rendben van. Hagyj békén” (231. p.). Bébére Szeredy *Nyasgem*-je nem hat durva vagy sértő kijelentésként: „Bámulatos módon nekem nem esett rosszul, sőt majdnem jólesett a gorombasága. Vagy talán nem is bámulatos módon; hiszen olyan világos volt, hogy nem is engem akar megsérteni, csupán a keserű nyálat próbálja kiköpní valahová” (72. p.). A növendékek úgy használják ezeket a szavakat, mintha frazémák volnának, vagy még inkább hasonlítanak a vallási szövegek olyan kultikus kifejezéseihez, amelyek használati helye és ideje szigorúan szabályozott. Érdeemes ezzel kapcsolatban idézni Bébé gondolatait: „Szókinszünk, a nemi élet és az emésztés köréből vett féltucatnyi trágárság mindegyike rugalmasan tudta pótolni a legkülönbözőbb igéket, főneveket, melléknéveket, határozószavakat, s ilyen módon százával és ezrével szorította ki a használatból anyanyelvünk megfelelő kifejezéseit” (83. p.). Természetesen beletelik egy kis időbe, míg újoncokként megtanulják ezt a nyelvet. Amikor például Bébé először hallja az *elefes* és a *kupleráj* szavakat, nem érti őket: „Sem azt nem értettem, hogy mivel bosszantottam fel, sem a szavak egy részét, amiket itt mindenki használt. A trágár kifejezések közül elég sokat ismertem, de nem tudtam például, mit jelent a »kupleráj« szó. Pedig ezt Bognár tiszthelyettes is többször alkalmazta. »Nem vagy kuplerájban« – mondta korholóan. Tömpe orrú szomszédom pedig ezzel kezdte az ismeretségünket. »Aztán ne csinálj kuplerájt a szekrényben«”. (58–59. p.). Később viszont már annyira belejön, hogy a 14. fejezetben két egymást követő oldalon belül négyszer is használja.

Úgy érzem Wlachovský néhány esetben finomította, „megszelídítette” a vulgarizmusokat. Olyan szlovák ekvivalenseket választott, amelyek eltérő stílusárnyalattal rendelkeznek. Ezt az eljárását a fordítás veszteségeként könyvelem el.³ A bővebb indoklást a konkrét példákhoz (az ominózus részek dőlt betűvel szedve) fűzött kommentárjaim tartalmazzák.

„Ha be nem fogja a pofáját, hát ellátom a baját ennek az egész koszos újoncbandának! *A kurva istenit az anyjának!*” (23. p.). – „Ak nezavrite svoju chle-báreň, zatočím s vašou všivavou zelenáčskou bandou, že si to do smrti budete pamätať! *Hrom aby do vás, vy sviniari prašiví, boha vám naháňam!*” (23. p.).

A szlovák szitkozódás irodalmiasabb és kissé archaizáló is, s ezáltal valamivel „szalonképesebb”. Nehéz elképzelni, hogy egy feldühödött negyedéves így torkolja le a pattogó újoncokat. Körülményes stilizációja miatt nem elég nyers és ütős, s nincs meg benne az eredeti egyszerre sértő (anyázás) és megbotránkoztató (istenkáromló) intenciója sem. Ugyanezt tapasztaljuk a következő példában is:

„Már megint az a *kurva* Medve, gondoltam mellékesen, a *hétszentséges úr-istenit* a rohadt pofájának” (100. p.). – „Už zasa ten *hnusník* Medve, pomysel som si mimochodom, *bodaj ho boh skáral, všiváka mizerného!*” (98. p.) [...hogy az isten verje/büntesse meg a nyomorult tetvesét].

Ebben az esetben azért is fontos lett volna megtartani a vulgarizmust, mert ez Bébé első ilyen nyers és durva kifakadása, s a nyelvhasználat szintjén is jelzi személyiségének az iskolai környezethez való idomulását. A szlovák változat visszamagyarítása nem tudja adekvát módon érzékeltetni azt a régies, enyhén emelkedett kifejezőmódot, amely a „*bodaj*” és „*skáral*” szavak használatának köszönhetően jellemzi a megnyilatkozás stílusát.

„*Te rühes újonc!*” (65. p.). – „*Ty ucho zelené!*” (65. p.) [Te zöldfülű].

Tompítottabb a szó vulgáris éle. A *zöldfülű* az illető korára, éretlenségére, tapasztalatlanságára és az iskolai közösségben elfoglalt státusára utal. Nélkülözi a *rühes* durva és közönséges stilisztikumát. Ugyanez érvényes a következő példákban is:

„*Te trágyalé!*” (60. p.). – „*Ty paskuda!*” (60. p.) [kb. semmirekellő].

„Fogd már be azt a *kurva* pofádat” (254. p.). – „*Zavri si tú hnusnú papuľu!*” (250. p.) [undorító, visszataszító].

„Hogy a pitlibe izélték bele ezt a *kurva* madzagot?” (113. p.). – „*Ako do frasa tam naondiali tie potvorské špagáty?*” (111. p.) [szörnyűséges].

A kijelentés Szabó Gerzsontól származik, aki épp Bébé dróthuzalokkal átszőtt csomagolópapírját szemlélteti. Bébé (két mondattal utána) átveszi tőle a „beleizélve” kifejezést („A hálószerű szálak csakugyan rejtélyesen voltak beleizélve a papír anyagába.”), ami jó példája az idegen szóelem áthasonításának. E mondat szlovák fordításában azonban a keresetlenebb, szlenges *beleizélve* helyett *belehelyezve* [vložené] szerepel, ami némileg elfedi az egyik szólamnak a másikra tett hatását.

A vulgarizmusok sajátos csoportját képezik az olyan mondatszövekként funkcionáló rövidítések és mozaikszók, mint az *Elefes*, a *Nyaszgem*, a *Hmp*, a *Höm*, az *Mb*, az *Sz*, a *B*. Ezek közül csupán a *nyaszgem* jelentését fordítja le nekünk Ottlik, a többi esetében az olvasó fantáziájára és tapasztalataira bízva a kiegészítést. Íme az én változatom:

Elefes: lóf...t a seggedbe,

Nyaszgem: nyald ki a seggem,

Hmp: (lehetséges értelmezés) hülye, marha, paraszt,

Höm: (lehetséges értelmezés) hülye, ökör, marha,

Mb: (lehetséges értelmezés) marha, barom vagy megbaszhatod/megbaszhatjátok,

Sz: (lehetséges értelmezés) szar(ba),

B: (lehetséges értelmezés) bazmeg, baszd meg.

A fordító itt nincs könnyű helyzetben. Először a maga számára is értelmeznie kell ezeket az elízióval megalkotott, s ezért bizonyos mértékig rejtjeles szavakat, s utána egy ennek megfelelő célnyelvi ekvivalenst kell találnia hozzá, illetve nem egy esetben magának kell megalkotnia azt. Például:

„Sz! B! M!” (204. p.). – „Hvn! Pjb! Drt!” (200. p.).

A szlovákot ismerőknek nem okoz különösebb gondot kitölteni a hiányzó hangzókat: hovno, pojebaný/pojebanec, doriti [szar, kiba..ott, a fenébe].

Úgy tűnik, hogy Wlachovský számára a legkeményebb diónak az *Elefes* bizonyult. Talán nem volt tisztában a szó jelentésével vagy pedig újra az történt, hogy egy szelídebb, ez esetben egy kevésbé obszcén szlovák kifejezéssel akarta azt visszaadni. A másik elv, amit követett, a varietas elve: az ismétlődő szót mind a négyszer más-ként fordította:

Trkvas (58. p.) – a szótár szerint: ügyefogyott, fajankó, tökfilkó.

Sráč (117. p.) – szaros.

Bozmiriř (170. p.) – csókold meg a seggem.

Vy-li-riř (254. p.) – nyald ki a seggem.

Úgy vélem, hogy jelentősége van annak, hogy az egyes helyzetekben éppen melyik kifejezést és mire használják a növendékek. Mint ahogy annak is, hogy az említett trágárságok ismétlődő, visszatérő elemek, amelyek a nyelvhasználat szintjén kötik össze (unifikálják) őket. Szájról szájra járnak, s aki a közösségbe tartozik, szinte kivétel nélkül él velük naponta. Nem cserélhetők fel, és nem is helyettesíthetők valamilyen másikkal. Azaz: nemcsak az a fontos, hogy a növendékek káromkodnak, hanem hogy ezt *ugyanazokkal a szavakkal és fordulatokkal* teszik. Ezt a nyelvi egységesülést fedi el a fordító, amikor a szó szerinti ismétlés helyett a változatosságot tartja irányadónak. Még inkább megfigyelhető ez a *lópikula* esetében. Szintén egy gyakran használt és közkedvelt kifejezésről van szó. Nem mondható igazán vulgárisnak, viccesebb, játékosabb s némileg válogatottabb (keresettebb) az előbb felhozott példánál. Nyolc előfordulását számoltam össze, Wlachovský minden esetben más szóval adja vissza:

„Ló! Pikula!” – „Kôň! Figu!” (99. p.).

„...hol a lópikulába” – „...kde v prčiciach” (107. p.).

„Mi a lópikulát akar?” – „Čo vlastne do čerta chce?” (148. p.).

„A Las Meninas című képen mindig idegesítette őt az a gyerek vagy törpe, vagy mi a lópikula” (232. p.). – „Na obraze Las Meninas ho vždy dráždilo dieťa a či trpaslík alebo čo to doparoma tam bolo” (228. p.).

„Ló! Pikulát!” – „Hvn” (258. p.).

„...hogy a lópikulába” (285. p.). – „dofrasa” (282. p.).

„A fenének se volt barátja a lópikula” (336. p.) – „Čerta rohatého bol ten smrad kamarát” (333. p.).

„Rándult a lópikulát!” – „Máš vyvrtnuté hrubé...” (337. p.).

Az ily módon létrejövő jelentésszóródás tulajdonképpen megszünteti a diákok nyelvének ezt a jellegzetes, némi játékosságot és derűt sugárzó kifejezését, mely ugyanakkor egy vulgáris kifejezés (lófasz) eufemisztikus megfelelője.⁴ Egyike ez azon fordulatoknak, amely a magyar olvasók számára az *Iskola a határon* legemlékezetesebb hívószavává vált.

„Gyáva csürhe!” (95. p.) – „Zbabelá sviňa!” (93. p.) [disznó].

A mondatot a felkötött karú Medve Gábor kiáltja oda végső elkeseredésében, már-már a sírás határán Homola bandjának, akik tízszeres túlerőt alkalmazva úgy lefogják őt, hogy mozdulni sem bír. Így aztán Homola kedvére alázhatja meg őt a többiek előtt. Bébé úgy emlékszik vissza erre, hogy barátja ordítása „végigszállt a hosszú hálótermen, visszaverődött a túlsó falon, s a hirtelen csöndben szinte hallottam a visszhangját. Gyáva csürhe!” Medvének ez a kifakadása a hatalmat gyakorló klikk erős, de egyúttal sebezhető pontjára mutatott rá. Nem Homolát akarja tehát megsérteni vele, mint ahogy azt Wlachovský fordítása mutatja, hanem mindenkinek címezi, az egész felsőéves társaság fölött mond ítéletet. Ezért lett volna jobb, ha a személyre irányuló sértés helyett a falkaszellemet minősítő pejoratív kifejezést választ, ilyen pl. a zberba.

A tiszték nyelve

Az iskolában kiképzőként vagy tanárként működő tisztéknek szintén megvan a sajátos nyelvhasználatuk. Ők is több nyelvet használnak egyszerre. Külön nyelv szolgál a növendékekkel való kommunikációra, egy másik az egymás közötti társalgásra (az utóbbit ismerjük meg kevésbé). Mindkettőben fontos szerepet játszanak a katonai kiképzéssel, az iskolai és a kollégiumi élettel kapcsolatos magyar és német kifejezések, főként parancs- és vezényszavak. E „közös szótár” felidézése mellett Ottlik arra is gondot fordít, hogy egy-egy tiszt jellegzetes beszédmódját és modorát (általában jellemfestő céllal) megörökítse. Ezekről a dolgokról természetesen szintén a két narrátor elbeszéléséből szerzünk tudomást. A beszédmód és a használt kifejezések olykor összhangban vannak a karakterrel, olykor viszont feszültség van személyiség és nyelv között. Az előbbi esetre példa a higgadt, végtelen türelmű és jó szándékú Marcell főhadnagy beszéde, az utóbbira a számtant oktató Kuzmics századosé: „Kuzmics hangja mindig ilyen kedélyes volt; »Betyár!« – mondta, meg »Öcskös! Ejnye, ejnye kiskomám!« – tettei azonban többnyire kellemetlenül nem álltak összhangban pajtáskodó modorával” (228. p.).

A tiszték beszédét a német–magyar kétnyelvűség jellemzi. Van, aki inkább magyarul, s van, aki inkább németül beszél a növendékekkel. Ezért jelzés értékű, ha valaki nem a tőle megszokott „domináns” nyelven szólal meg, vagy ha olyankor használ német vezényszavakat, amikor egyébként nem szokása. Ez történik, amikor például a „kefebajuszú” és „savóképű” Schulze egy rendbontást követően németül rivall rá a társaságra: „Auf die Plätze!” (67. p.). Bébé meglepődik rajta: „...amikor most teljesen *indokolatlanul németül szólalt meg*, egy pillanatra az a gondolatom támadt, hogy ez a ki nem mondott szörnyű katasztrófa vette el hirtelen a tiszthelyettes esztét. Mindenesetre vigasztaló érzés volt, hogy egy árnyalatnyi kíváncsisággal tu-

dom figyelni Schulzét. *Miért beszél németül?* Mit fog még csinálni?” (67–68. p.; kiemelés tőlem – B. K.).

Nem egy tiszt akcentussal beszél a magyart vagy azért, mert német az anyanyelve, vagy pedig mert a munkahelyén még érvényben lévő hivatalos német nyelv rátelepedett az anyanyelvére, a magyarra. Az akcentussal beszélők nyelvét jó érzékel adja vissza Wlachovský szlovákul (pl. a német vívómesterét). A tisztak nyelve hat a diáknyelvre is, s ez főleg szókölcsönzések vagy parodikus utánzások formájában nyilvánul meg. Lássunk egy példát!

„Merényiék azonban rossz szemmel nézték kivívott szokásjogunkat. Nemigen tűrhettek el ilyen *extrawurstot*” (339. p.). – „Také *výnimky* nemohli dlho trpieť” (336. p.).

Mint látható, a fordító lefordítja a német kifejezést, melyet, véleményem szerint, meg kellett volna hagyni eredendő idegenségében, mivel fontos hírértékkel bír. A regény megelőző fejezeteiből ugyanis ismeretes, hogy az *extrawurst* Schulze szava, melyet itt (tudatosan vagy ösztönösen) Bébé használ. A szlovákra való lefordításával elvesz a német kifejezés személyes, a tiszthelyettes idiolektusát megidéző konnotációja. S ezzel együtt az a tény sem válik nyilvánvalóvá, hogy itt egy idézettel, azaz egy idegen nyelvi elem átvételével és domesztikációjával van dolgunk. A következő példában a formális és az informális változat felcserélődése érdemel figyelmet:

„...úgy éreztem, hogy Schulze tiszthelyettes *úr* a nehéz helyzetben csak azt tette, amit tennie kellett” (76. p.). – „...som mal pocit, že poddôstojník Schulze v ťažkej situácii urobil iba to, čo musel urobiť” (74. p.).

Azzal, hogy a fordító elhagyja az *úr* szót Schulze neve mellől, egy, Bébé gondolkodásmódjának változásáról hírt adó (s ennyiben tünet értékű) elszólástól fosztja meg a mondatot és ezáltal az olvasót. Bébé itt ugyanis azon a hangon beszél a tiszthelyettesről *magában*, ahogy azt nyilvánosan is tenné. A félelemből fakadó tisztelet már a belső beszéd tartományába is átszivárgott. Néhány oldallal korábban maga utal erre a változásra: „De lehetséges, hogy már így gondoltam: Schulze tiszthelyettes úrral” (70. p.). A többi esetben, amikor az „uras” megnevezés fordul elő a szövegben, Wlachovský szó szerint fordít (pán poddôstojník), egyedül az idézett példában nem – sajnos.

Emlékezetes figurája marad a regénynek Ernst alezredes is, ami nagyrészt annak köszönhető, hogy Ottlik a beszédén keresztül jellemzi őt. A diákok úgy látják őt, mint egy „jóságos öreg”-et, egy „tutyimutyi bácsi”-t, aki nem tud rendet tartani az órán, hiába förmed rá olykor rikácsoló hangján az osztályra. Egy alkalommal, Medve tanszerládájára támaszkodva, zsírfoltba tenyerel, s felháborodásában így szólítja fel a növendéket:

„Zögling Medvegy!” (131. p.). – „Zigling Medve!” (129. p.).

Nem igazán érthető, miért választja épp ezt a megszólítási formát. Annyit viszont sejtetni enged a szöveg, hogy talán ebben is a nyelvhez fűződő kreatív viszonya nyi-

latkozik meg. Az alezredes ugyanis előszeretettel használ ritka, válogatott kifejezéseket vagy fordulatokat (alkalmasint, nebuló, híre-hamva sincs), melyeket ráadásul sajátos jelentéssel ruház fel. Az ő szótárában a vezényszavak sem mindig szó szerint értendők, olykor csak „átvitt értelemben” hajthatók végre. Jellegzetes beszédstílusát később épp Medve tanulja meg kiválóan utánozni (lásd 244. p.). Visszatérve az idézethez: a német „növendék” szó használata ebben a környezetben és az adott kommunikációs helyzetben (németóra van) teljesen elfogadott. Az már kevésbé érthető, *miért fordítja le szlovákra* (vagy oroszra?) Medve nevét, mint ahogy az is, hogy Wlachovský *miért nem*. A fordító ugyanis, mint látható, meghagyja a nevet eredeti (magyar) változatában, s így nem fed fel a szlovák olvasó előtt, hogy Medve Gábor neve beszélő név. Pedig elegendő lett volna a szlovák írásmódnak megfelelő változattal (medved) helyettesíteni, s e többletinformáció más megvilágításba helyezhette volna a későbbi *medvetáncos* jelenetet is.

A tudományos stílus idegensége

Bizonyára sokak számára emlékezetes az a mondat a regényből, amelyet Medve Gábor a biológiatankönyvben olvas, s reménytelen erőfeszítéseket tesz arra, hogy megértse. Ebben az esetben az egyén nyelve és egy funkcionális nyelv vagy stílus kétes kimenetelű találkozásának vagyunk a tanúi. Igen, a bibe definíciójáról van szó: „A bibe a virágpor felfogására szolgáló csúcsi rész, mely lehet gömb vagy nyereg alakú, kétágú, több ágú, fonalas, csavarodott, tollas vagy egyéb kialakulású” (199. p.). Miközben a többiek medvetáncot járnak körülötte és röhögnek, Medve fülére szorított kézzel újból és újból nekiveselkedik a mondatnak; nem sok sikerrel: „A bibe a virágpor felfogására. Csúcs és nyereg alakú. Tollazatos vagy kialakulású.” A töredékes stilizáltság és a rendellenes tagolás arról árulkodik, hogy a körmönfont mondat értelme kezd kicsúszni a kezei közül. A szlovák fordítás, talán a célnyelv grammatikai adottságaiból is adódnak, egy fokkal érthetőbben – összefogottabban és tagoltabban adja vissza a mondatot. Nem érzékelteti tehát annyira a tudományos stílus idegenségét és befogadási-feldolgozási nehézségeit, mint a magyar: „V pestlíku sa zachytáva peľ. Môže mať tvar gule alebo sedla. Je vláknitý alebo iného tvaru...” (196. p.).

Zárszó

Minden fordításkritika, s ez alól az enyém sem kivétel, hibajegyzékként hat: a szerzője kijavítja kollégája szövegének bizonyos szavait vagy mondatait. Helyre teszi, kikapálja kicsit. Ezért könnyen az a benyomás alakulhat ki a fordításkritika olvasójában, hogy a „kritikus” jobban bírja az adott nyelvet, s ezért jobban tudja mit és mikor kell használni, mint a vizsgált fordításszöveg szerzője. Persze előfordulhatnak ilyen esetek is, ha mondjuk a hiányos nyelvtudás csapnivaló fordítást szül, egy bizonyos szint után azonban már, úgy gondolom, nem erről van szó. Alkalmi fordítóként nagyon is tisztában vagyok vele, hogy a fordító mindig saját egyéni olvasata (interpretációja) függvényében hozza meg döntéseit. Ami nem kell, hogy egyezzen a „kritikuséval”. A fenti kifogásokat ezért úgy tekintem, mint amelyek a saját Ottlik-olvasatom és a Wlachovskýé közötti különbségekből fakadnak.

Jegyzetek

1. A regényt a következő kiadás alapján idézem: Ottlik Géza: *Iskola a határon*. Budapest, Magvető, 1995.
2. Géza Ottlik: *Škola na hranici*. Bratislava, Tatran, 1976.
3. A finomítás és a tompítás nem csak (vagy nem elsősorban) Wlachovský fordítói credóját tükrözi: a durva vulgarizmusok elkerülését célzó felülstilizálás a korabeli szlovák műfordítói gyakorlatra általánosan jellemző tendencia. Erre a jelenségre Hizsnyai Tóth Ildikó hívta fel a figyelmet, amit ezúton is köszönök neki.
4. Vö. *A magyar nyelv történeti-etimológiai szótára* (2. köt., Budapest, Akadémiai Kiadó, 1970) *lópikula* szócikkével (789. p.).

KRISZTIÁN BENYOVSZKY

„IT IS DIFFICULT TO EXPLAIN IN TO A FOREIGNER.”

ON THE SLOVAK TRANSLATION OF THE SCHOOL ON THE BORDER

The study deals with the Slovak translation of the novel of Géza Ottlik titled *School on the Border* (1959).

The author considers the translation of Karol Wlachovský (1976) as a unique interpretation given of the novel. At the evaluation of the target text the author concentrates on interaction of languages used in the world of the novel (national languages, alternative language variants, different style registers, functional styles, idiolects) and on the semantic and stylistic movements that stem from it.

The study deals with the differences between the language of civilians and students of army schools, and translation problems of language elements belonging to vulgarism and scientific styles.

I N T E R E T H N I C A 9

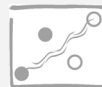
ANDREAS SCHRIEFER

Deutsche, Slowaken und Magyaren

im Spiegel deutschsprachiger historischer
Zeitungen und Zeitschriften in der Slowakei

Fórum Institut
für Minderheitenforschung
Forschungszentrum
für Europäische Ethnologie

Fórum Institut für Minderheitenforschung